

ANDRZEJ WIERZEBICKI

*Rosja. Etniczność i polityka*Oficyna Wydawnicza ASPRA, JR,
Warszawa 2011, s. 340

(Magdalena Karolak)

RECENZJE

Recenzowana monografia prezentuje efekty kolejnego etapu badań A. Wierzbickiego nad etnicznością i polityką w przestrzeni poradzieckiej. Powstała w ramach międzynarodowego programu badawczego Zakładu Badań Wschodnich realizowanego przy współpracy z Pracownią Badań nad Rosją i Państwami Poradzieckimi Wydziału Dziennikarstwa i Nauk Politycznych Uniwersytetu Warszawskiego. Jest to już piąty tom publikowany w ramach wskazanych badań w serii edytorskiej zatytułowanej „Władza, elity i przywództwo”. Kierownikiem badań i redaktorem naukowym serii edytorskiej jest Tadeusz Bodio.

Struktura pracy składa się z wprowadzenia (s. 11–28), pięciu rozdziałów (s. 29–279), zakończenia (s. 281–304), bibliografii (s. 305–332) oraz indeksu (s. 333–340).

We wprowadzeniu Autor przedstawia cel monografii, którym jest

weryfikacja hipotezy badawczej, że etnopolityka w putinowskiej Rosji była zorientowana z jednej strony na przywrócenie dumy narodowej (mocarstwowej) etnicznych Rosjan i wzmocnienie ich świadomości bycia narodem państwo-(mocarstwo-) twórczym oraz nośnikiem cywilizacji rosyjskiej. Z drugiej strony strategia etnopolityczna W. Putina zmierzała do formowania narodu politycznego (*rossijskiego naroda*), jako wspólnoty obywateli wszystkich narodowości, utożsamianym z silnym państwem (mocarstwem) rosyjskim.

Autor we wprowadzeniu szkicuje koncepcję badań, wskazuje na ich cel i metody badawcze. Zwraca uwagę, że spośród opracowań naukowych dotyczących związków między etnicznością a władzą w Rosji, praktycznie żadne z nich nie dotyczy bezpośrednio i wyłącznie analizy etnopolityki rosyjskiej z pierwszej dekady XXI wieku.

Strukturę rozdziału pierwszego pt. *Etniczność i narody w Rosji* tworzą cztery podrozdziały. W pierwszym z nich pt. *Etniczność i naród w rosyjskiej tradycji politycznej* Autor interesująco charakteryzuje etniczność narodów w polietnicznej Rosji. Dowodzi, że Rosja to kraj zamieszkiwany przez wiele narodów i rządzony przez polietniczną elitę. Podrozdział pt. *Struktura etniczna Federacji Rosyjskiej* zawiera wiele inspirujących wątków. Autor wskazuje na uwarunkowania formowania się polietnicznej struktury społeczeństwa rosyjskiego. Przy tym określa cechę procesów demograficznych w ostatnich latach – jaką jest zmniejszenie się słowiańsko-rosyjskiej części populacji Rosjan, a zwiększenie potencjału ludności muzułmańskiej. Dotyczy to przede wszystkim narodów Kaukazu Północnego (przyrost naturalny) i Południowego (migracje). Stara się również uzasadnić tezę, że procesy etnodemograficzne w Rosji nie pozostają bez wpływu na strukturę etniczną republik narodowościowych, a także w pewnym stopniu implikują polityzację etniczności. W podrozdziale pt. *Język rosyjski i języki narodów Federacji Rosyjskiej* Autor ciekawie analizuje funkcjonowanie języków narodów Rosji i podstawowych wymiarów tożsamości narodowej. Z precyzją dokonuje prezentacji języków państwowych oraz wybranych języków oficjalnych w Federacji Rosyjskiej i jej republik narodowych. Formułuje trafną konkluzję, że pozycja języka rosyjskiego w przestrzeni komunikacyjnej Rosji jest niezagrożona – co wynika z przyjętego ustawodawstwa, a nade wszystko z utrwalo-

nej praktyki i integrującej funkcji jaką pełni. W podrozdziale pt. *Wymiary tożsamości narodowej* podejmuje ambitną próbę wyjaśnienia fenomenu tożsamości rosyjskiej.

Kompozycję rozdziału drugiego pt. *Polityzacja etniczności Rosjan* tworzy siedem podrozdziałów. Pierwszy z nich pt. *Tożsamość Rosjan* istotnie poszerza refleksję na temat tożsamość współczesnych Rosjan. Autor prezentuje pogląd, że każdy, kto w Rosji nie identyfikuje się z narodowością rosyjską, staje się nosicielem dwóch typów mentalności – rosyjskiej i nierosyjskiej. Interesująco rozważa o pojęciach: *russkij* i *rossijskij*. Szczegółowo wyjaśnia Czytelnikowi, co oznacza bycie Rosjaninem i kto najczęściej określany jest tym mianem. W podrozdziale pt. *Mobilizacja etniczna Rosjan* zwraca uwagę, że u schyłku istnienia ZSRR rosło znaczenie etniczności w życiu społeczno-politycznym. W ciekawy sposób prezentuje pogląd, że rezultatem polityzacji etniczności w putinowskiej Rosji była mobilizacja etnopolityczna Rosjan jako narodu państwo-(mocarstwo-) twórczego. W podrozdziale pt. *Nacjonalizm rosyjski* Autor zastanawia się, czym jest nacjonalizm rosyjski. Wskazuje, że we współczesnej Rosji występują dwa rodzaje nacjonalizmu – hegemonistyczny (rosyjski) i peryferyjny (nierosyjski). Wzbogacając refleksję na ich temat, wyjaśnia różnice i ich wspólne cechy. W podrozdziale pt. *Struktura i cechy nacjonalizmu rosyjskiego* interesująco rozważa o strukturze instytucjonalnej nacjonalizmu rosyjskiego. Dokonuje wnikliwej analizy jego kręgów koncentrycznych. Charakteryzu-

je przy tym cechy konstytuujące nacjonalizm rosyjski. W podrozdziale pt. *Przywództwo polityczne W. Putina i nacjonalizm rosyjski* formułuje trafną konkluzję, że formowanie *rossijskiego naroda* stało się najważniejszym procesem etnopolitycznym w putinowskiej Rosji. Zestawiając kierunki polityki W. Putina z cechami nacjonalizmu rosyjskiego ukazuje ich podobieństwa. Z kolei w podrozdziale pt. *Rosyjska Cerkiew Prawosławna wobec nacjonalizmu* w inspirujący sposób traktuje m.in. o tym, że Cerkiew Rosyjska nie chce ograniczać się jedynie do roli cerkwi narodowej. Zamiast etniczności czy obywatelstwa proponuje szerszą wspólnotę – cywilizacyjną, której podstawą jest prawosławie. W podrozdziale pt. *Ksenofobia, etnofobia, rasizm* Autor prezentuje pogląd, że przełom wieków XX i XXI w Rosji charakteryzuje się wzrostem ksenofobii i ekstremizmu. Przy tym zwraca uwagę, że ich wzrost w społeczeństwie rosyjskim ma zasadniczo podłoże kulturowe i społeczno-ekonomiczne.

Strukturę rozdziału trzeciego pt. *Polityzacja etniczności nie-Rosjan* (s. 139–188), budują cztery podrozdziały. Rozważania pierwszego z nich pt. *Tożsamość nie-Rosjan* są inspirujące poznawczo i zawierają wiele nowatorskich wątków. Autor traktuje m.in. o tym, że dla rdzennych narodów Rosji ważnym komponentem tożsamości narodowej jest islam. Dowodzi, że Rosja w coraz większym stopniu staje się państwem islamskim. Szczególne miejsce w swoich rozważaniach poświęca Tatarom oraz traktuje o tożsamości Karaczajów. Zwraca uwagę,

że Kaukaz Północny, w szczególności Dagestan jest kolebką ekstremistycznego islamu. W podrozdziale pt. *Odrodzenie narodowe i konstruowanie tożsamości – przypadek syberyjskiego „świata tureckiego”* Autor charakteryzuje tożsamość turekojęzycznych narodów Syberii Południowej. Zgłębiając problematykę procesów etnopolitycznych zachodzących w republikach Ałtaj, Chakasja, Tuwa, formułuje trafny wniosek, że południowosyberiański „świat turecki” jest częścią „świata rosyjskiego”. W podrozdziale pt. *Procesy etnopolityczne i suwerenizacja islamskich narodów Powołża* kładzie nacisk na to, że mobilizacja etniczna w Federacji Rosyjskiej stała się źródłem separatyzmów – zwłaszcza na Kaukazie Północnym (wojny ceczeńskie, Dagestan) oraz Powołżu (Tatarstan, Baszkartan). Autor w interesujący sposób dowodzi, że władze Tatarstanu prowadzą politykę ograniczonej suwerenności zmierzającą do osiągnięcia samodzielności w ramach Federacji Rosyjskiej. W podrozdziale pt. *Etnizacja, islamizacja i separatyzmy Kaukazu Północnego* prezentuje pogląd, że Kaukaz Północny jest najbardziej niebezpiecznym regionem Rosji. Ciekawie traktuje o tym, że na początku XXI wieku w regionie ukształtowało się poradzieckie społeczeństwo muzułmańskie.

Rozdział czwarty pt. *Etnopolityka Federacji Rosyjskiej* (s. 189–248), jest podzielony na sześć podrozdziałów. W pierwszym z nich pt. *Podstawy instytucjonalne etnopolityki* Autor poszerza refleksje na temat najważniejszych podmiotów etnopolityki w Rosji, zwracając uwagę na szczególne miej-

sce prezydenta. W podrozdziale pt. *Federalizm rosyjski* wskazuje, że „federalizm” W. Putina wzmocnił strukturę władzy centralnej kosztem pozycji władz i elit regionalnych. Z kolei rozważania podrozdziału pt. *Reformy ustroju federalnego* koncentruje wokół szczegółowej charakterystyki reform W. Putina. W podrozdziale pt. *Koncepcje „świata rosyjskiego”* Autor dowodzi, że Rosja przyjęła ekspansywno – defensywny model w stosunku do *rusckiego mira*. W interesujący sposób traktuje o tym, że szczególną rolę dla *rusckiego mira* pełnią Rosjanie w krajach WNP. Zgłębiając problematykę komponentów *rusckiego mira* ujawnia, że wpływają one na teorię i praktykę etnopolityki w Rosji. W podrozdziale pt. *Migracja i polityka demograficzna* Autor wnikliwie prezentując cele polityki demograficznej władz rosyjskich prognozuje, że rozwój demograficzny Rosji będzie w przyszłości uzależniony od poziomu migracji. Podrozdział pt. *Etnopolityka wobec małych narodów* zawiera wiele nowatorskich wątków. Autor wskazuje, że podmiotem zainteresowania etnopolityki w Rosji są także nieliczne narody, nie posiadające własnych struktur narodowo-terytorialnych. Zgłębiając tą problematykę dokonuje prezentacji narodów rdzennych Północnej Syberii i Dalekiego Wschodu.

Strukturę rozdziału ostatniego pt. *Konstruowanie rosyjskiego naroda* (s. 249–279), budują trzy podrozdziały. Zawierają one poznawczą analizę procesów państwo- i narodowotwórczego w Rosji z punktu widzenia wyboru odpowiedniego wariantu: etnicznego i asymilacyjnego, czy też cywi-

lizacyjno-politycznego i integracyjnego. W pierwszym z nich pt. *Russkij narod* Autor prezentuje pogląd, że Rosja stanęła w obliczu poszukiwania idei jednoczącej obywateli polietnicznego państwa. Wnikliwie przedstawia dwa warianty procesu państwowotwórczego: *ruskaâ ideâ* oraz *rossijskaâ ideâ*. W podrozdziale pt. *Koncepcje rosyjskiego naroda* ze skrupulatnością traktuje o poglądach zwolenników i przeciwników koncepcji formowania *rosyjskiego naroda*. W podrozdziale pt. *Perspektywy formowania rosyjskiego naroda* zwraca uwagę, że formowanie narodu obywatelskiego w Rosji jest możliwe pod warunkiem przezwyciężenia szeregu barier. Prognozuje, że w przyszłości należy oczekiwać kontynuacji kursu etnopolitycznego przyjętego przez władzę Rosji przy założeniu, że pozostanie ona państwem federalnym. *Rossijskij narod* nie może istnieć bez rdzenia etnicznego, którym są etniczni Rosjanie. Dlatego też jedynym możliwym rozwiązaniem jest realizacja w praktyce etnopolitycznej koncepcji narodu uwzględniającej państwowotwórczy charakter narodu rosyjskiego i polietniczną strukturę populacji.

W zakończeniu Autor wskazuje, że podjęta w studium analiza potwierdza hipotezę badawczą. Przy tym zawiera ono nowatorskie spostrzeżenia wzbogacające dotychczasowe ustalenia badawcze w danym obszarze badań i poszerza krajową refleksję nad fenomenem etnopolityki rosyjskiej.

Istotną częścią monografii jest imponująca bibliografia. Na uwagę zasługuje również bogactwo przypisów zawartych w publikacji, które służą

poszerzeniu wiedzy Czytelnika. Stanowią one istotne źródło informacji.

Monografia dr hab. A. Wierzbickiego posiada walory poznawcze. Publikacja na tle istniejących już pozycji w literaturze przedmiotu odznacza się pionierskim charakterem i jest niezwykle przydatna w zrozumieniu problematyki przemian etnopolitycznych zachodzących w Federacji Rosyjskiej. Stanowi swoistą odpowiedź na zapotrzebowanie środowisk naukowych

zainteresowanych problematyką obejmującą kwestie z obszaru etnopolityki. Wypełnia lukę w ważnym obszarze wiedzy naukowej i wnosi znaczący wkład w rozwój badań nad etnopolityką.

Autor w publikacji nie ustrzegł się od drobnych błędów redaktorskich, jednak w żadnym stopniu nie zmniejsza to wysokiej jakości pracy.

Magdalena Karolak